

עיונים לשבת פרשת כי תצא עפ"י הרמב"ם

מרכז מורשת הרמב"ם רח' התנאים 6 טבריה, משרדי המרכז רח' יוחנן בן זכאי 6 טבריה, טלפקס- 04-6790632

לשאלות, הערות והארות info@harambam.org.il

לעילוי נשמת אסתר בת רחמה

מוסריות ומחיית עמלק

הרב שאולי גרינפלד

המוסר האלוקי

זכר עמלק מתחת השמים, לא תשכח."

אנו מצווים להכרית עם שלם על נשיו וטפיו, וכפי שהכתב הרמב"ם בהגדרת המצווה³:

"שציוונו להכרית זכר עמלק לבד משאר זרע עשו⁴, זכרים ונקבות קטנים וגדולים. והוא אמרו יתעלה 'תמחה את זכר עמלק'. וכבר קדם לנו אמרם⁵ שלש מצוות נצטוו ישראל בשעת כניסתן לארץ: למנות להם מלך, ולבנות להם בית הבחירה, ולהכרית זרעו של עמלק. ומלחמת עמלק היא מלחמת מצווה גם כן."

ואנו עומדים ותמהים: מדוע שתורתנו, שהיא תורת חסד, תצווה אתנו ציווי כזה? ועוד יותר גדולה התמיה, כשאנו מתבוננים בכך שהמקום שבו בחרה התורה ללמד אותנו על מחיית עמלק הוא דווקא אחרי כל כך הרבה מצוות שעניינם הוא צדקה וחסד!

חז"ל אומרים, שגם שאול המלך, כאשר נצטווה על ידי שמואל להכרית את עמלק, התקשה להבין כיצד ציווי זה מתחבר עם רוחה של תורה. וכך מסופר בילקוט שמעוני⁶:

"ויבא שאול עד עיר עמלק וירב בנחל⁷. אמר רבי מני על עסקי נחל. בשעה שאמר הקדוש ברוך הוא לשאול: לך והכית את עמלק, אמר: השתא⁸ ומה על נפש אחד מישראל אמרה תורה הבא עגלה ערופה בנחל, כל הנפשות האלו כולן על אחת כמה וכמה! אם אדם חטא, בהמה מה חטאה? אם גדולים חטאו,

פרשתנו מתאפיינת במצוות רבות, אשר מעלות על נס את הפן המוסרי – חברתי של התורה. אנו פותחים את הפרשה בחמלה על ה'אשת יפת תואר'. וכפי שכתב הרמב"ם¹:

"כללה מצווה זו מן המידות הנעלות אשר ראוי שיתנהגו בהן החסידים".

ממשיכים אל מצוות השבת אבידה, עשיית מעקה, איסור הסגרת עבד, איסור ריבית, איסור לשון הרע, מצוות השבת העבוט ועוד ועוד...

הפרשה מוצאת מקום אפילו ללמד אותנו על היחס ההגון והמוסרי האלוקי אל הרשע החוטא, ומלמדת אותנו את האיסור להלין את נבלתו של התלוי, ואת האיסור להוסיף על מכותיו של המחויב מלקות.

וגם בזה לא הסתפקה הפרשה, ולימדה אותנו גם מה הצורה שבה שהקדוש ברוך מצפה שננהג עם בעלי החיים שנמצאים בסיבתנו וברשותנו, וכך אנו פוגשים את האיסור לחסום את השור בעת הדיש, וכשאנו רואים קן ציפור, שלא ניקח האם על הבנים.

מצוות מחיית עמלק

אך בסוף הפרשה² אנו נפגשים בציווי שנראה לא מתאים לכל האווירה שמתקבלת בפרשה:

"והיה בהניח ה' א-להיך לך מכל איבך מסביב, בארץ אשר ה' א-להיך נתן לך נחלה לרשתה, תמחה את

3 ספר המצוות עשה קפ"ח.
 4 כלומר: רק את עמלק, ולא את שאר זרע עשו.
 5 תנחומא כי תצא סימן י"ז. וראה גם סנהדרין כ:.
 6 שמואל א רמז קכ.
 7 שמואל א ט"ו, ה.
 8 עכשיו.

1 מורה נבוכים ג, מ"א.
 2 דברים כ"ה, י"ט.

ישראל - הם יכולים להישאר בארץ בתור מיעוטים. מה שאין כן ביחס לעמלק לא מוזכר שיש למחות אותו מפני איזה חשש של חטא כמו אצל שבעה עממים... אין מילה מזה לגבי עמלק. הוא מופיע בראשית התגלותה של האומה הישראלית, וכן בסיום התגלותה, 'ואחריתו עדי אבד'¹⁴. אנחנו עם של עבדים משוחררים, היוצאים ממצרים, 'ויבא עמלק וילחם עם ישראל'¹⁵. יש פה ניגוד מהותי קוסמולוגי כללי ביותר".

רבינו הרב צבי יהודה, הסביר את הציווי למחות את עמלק, בהשוואה לציווי למחות את שבעת עמי כנען. לכאורה בשני המקרים המצווה היא דומה: להשמיד עם שלם, אנשים נשים וטף. אך באמת יש הבדל מהותי בין שני הציוויים: כלפי שבעת עמי כנען, אין לנו התנגדות עקרונית. יש לנו בעיה רק עם היותם עובדי עבודה זרה בארצנו. אם הם יעזבו את הארץ, או שיעזבו את העבודה הזרה ויקבלו את השלטון שלנו בארץ - כבר לא תהיה לנו שום מצווה להכרית אותם.

לעומת זאת, כלפי עמלק יש לנו התנגדות עקרונית. ממה נובעת ההתנגדות העקרונית הזו? אנחנו היינו עם של עבדים משוחררים, ועמלק בא ונלחם בנו.

עמלק מבטא את ההפך מהמוסריות. את היכולת לתקוף עם חלש ומסכן, במקום לחפש את הדרך להושיט לו עזרה. עמלק מבטא את הניגוד הגמור לעם ישראל. זהו עם שהבשורה שלו לעולם היא בשורת הבריאות והכוח, עם שרואה בעקרונות הצדק והמוסר חולשה ואיום קיומי על האנושות.

כנגד העם הזה יש לנו מלחמת חרמה.

לפי הסבר זה, הציווי למחות את עמלק מופיע בסיום פרשת כי תצא, כיון שלא ניתן לסיים את הרצף הגדול של הציוויים החברתיים - מוסריים, מבלי לעמוד על כך שלא נוכל לקיים את בשורת הצדק האלוקי בתוכנו ובעולם, כל עוד לא מחינו את זרעו של עמלק. כל עוד קיים בעולם גורם שמהווה ניגוד גמור למהלך תיקון העולם שהתורה רוצה להוביל.

קטנים מה חטאו? יצתה בת קול ואמרה לו: 'אל תהי צדיק הרבה'⁹.

טעמו של הרמב"ם

הרמב"ם כתב במורה נבוכים¹⁰ בביאור הטעם של מצוות מחיית עמלק כך:

"כשם שעונשים את הפרט, כך ראוי לענוש את השבט האחד או האומה האחת, כדי להרתיע כל השבטים ולא יעזרו זה את זה על השחיתות, לפי שהם יאמרו כדי שלא ייעשה בנו כמו שנעשה בשבט פלוני, עד שאם יצא בהם בן בליעל משחית שאינו חושש לרוע עצמו, ואינו חושב על רשע שהוא עושה, לא ימצא מסייעים משבטו שיעזרוהו על רשעותיו שהוא רוצה לעשות, ולפיכך עמלק אשר קדם למלחמה נצטוו להשמידו בחרב".

מחיית עמלק, לפי הסברו של הרמב"ם, נועדה לייצר הרתעה. בדרך כלל היוזמה לתקוף אותנו מקורה באדם אחד, או קבוצת אנשים רשעים, שמוכנים אפילו למסור את נפשם עבור המלחמה בנו. אך כדי שיוכלו אותם רשעים להוציא את זממם אל הפועל, הם זקוקים ל'סביבה תומכת'.

מחיית עמלק, נועדה להרתיע את הסביבה התומכת: אם תשתפו פעולה עם האויב- תענשו גם אתם! הרי שמחיית עמלק, נועדה כדי להגן על עם ישראל מפני אויבים אחרים, ואף היא חלק מגילויי החסד והמוסריות שבתורה.

טעמו של הרב צבי יהודה

רבינו הרב צבי יהודה הכהן קוק זצ"ל, ראה את הטעם של מחיית עמלק בכיוון שונה. וכך מופיע בשיחות הרב צבי יהודה¹¹:

"יש חילוק בין עמלק לבין שבעה עממים. איתם יש סכסוכים פוליטיים או דתיים, אך הם אינם מהווים קונטרסט¹² לישראל. ומה שנאמר ביחס אליהם 'לא תחיה כל נשמה'¹³ הוא מפני שהם עובדים עבודה זרה בארץ ישראל, לכן יהושע הודיע להם שאם הם עוזבים את העבודה הזרה ואינם מורדים במלכות

14 במדבר כ"ד, כ.
15 שמות י"ז, ח.

9 קהלת ז, ט"ז.
10 שם.
11 דברים עמ' 362 - 363.
12 ניגוד.
13 דברים כ, ט"ז.